

Ličnost i situacija: vječna debata

Lora Čuljak

Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za psihologiju
ORCID: 0000-0002-3849-2261

SAŽETAK

ključne riječi: CASP model, debata „ličnost-situacija“, interakcionizam, osobinski pristup, situacijski pristup

Utječu li na ljudsko ponašanje obilježja situacije, osobine ličnosti ili oboje? Potraga za odgovorom na to pitanje otvorila je raspravu između dvaju pravaca: osobinskoga pristupa, prema kojemu na ponašanje pojedinca prvenstveno utječu njegove osobine ličnosti, te situacijskoga pristupa, koji naglašava važnost utjecaja situacije na ponašanje. Rasprava je trajala cijeli niz desetljeća, a kulminirala je objavom knjige *Ličnost i procjena* Waltera Mischela (engl. *Personality and Assessment*). Ispostavilo se da oba pravca uspješno opisuju ljudsko ponašanje: situacijski pravac pokazao je da je čovjekovo ponašanje vrlo promjenjivo i podložno utjecaju situacije, dok s druge strane osobine ličnosti uspješno predviđaju i opisuju ponašanje tijekom dugoga razdoblja, te osobinski pristup uspješno opisuje razlike među ljudima. Tako je rješenje rasprave dobiveno interakcionizmom i sintezom dvaju različitih shvaćanja. Rasprava je također potaknula razvoj različitih modela za uspješniju interpretaciju ponašanja, poput CASP modela. Cilj ovoga rada bio je prikazati glavne ideje vezane uz raspravu o osobinskom i situacijskom pristupu te potkrijepiti prikazane ideje istraživanjima koja dobro oslikavaju raspravu o tim dvama pristupima.

ABSTRACT

key words: CASP model, interactionism, person-situation debate, situational approach, trait approach

Is human behavior influenced by the situation, personality traits, or both? The search for an answer to this question opened a debate between two directions; the trait approach that suggests that an individual's behavior is primarily influenced by personality traits, and the situational approach that emphasizes the importance of the impact of the situation on behavior. The debate lasted for decades and culminated in the publication of Mischel's book *Personality and Assessment*. It turned out that both directions successfully describe human behavior. The situational direction has shown that human behavior is highly variable and susceptible to the influence of the situation. On the other hand, personality traits successfully predict and describe behavior over a long period, and the trait approach successfully describes differences between people. Thus, the solution to the discussion is explained through interactionism and a synthetic solution. The discussion also resulted in the development of various models for more successful interpretation of behaviors such as the CAPS model. The aim of this paper was to present the main ideas related to the discussion of the personality and situational approach and to support these ideas with research that illustrates this well.

UVOD

Zašto se ljudi ponašaju kako se ponašaju? Psiholozi već dugi niz desetljeća nastoje odgovoriti na to pitanje. Jedan dio psihologa smatra da ljudi rade to što rade zbog svojih osobina ličnosti. Na primjer, osoba je pričljiva jer ima visoku razinu ekstraverzije. S druge strane, neki bi psiholozi objasnili da je osoba pričljiva zbog karakteristika situacije u kojoj se zatekla. Rasprava između psihologa koji zastupaju osobinski pristup te psihologa koji smatraju da je ponašanje osobe pod utjecajem situacije toliko je „dignula prašine“ u svijetu psihologije da je danas poznata pod nazivom *person-situation* debate (debata „ličnost-situacija“). Ovim preglednim radom pomoću različitih istraživanja čitatelju će se predstaviti glavne ideje dvaju spomenutih pristupa, njihova suprotstavljena mišljenja te mogući prijedlog rješenja debate.

Autor prve velike knjige o psihologiji ličnosti *Ličnost: psihološka interpretacija* (engl. *Personality: A Psychological Interpretation*) jest Gordon Willard Allport (1937), koji je jedna od središnjih figura u razvoju teorije o osobinama ličnosti (Feeney, 2020). Allport (1937) je vjerovao da su osobine determinirajuće, te da je ponašanje u određenoj situaciji uzrokovano određenim osobinama. Tako je tradicionalno vjerovanje psihologa ličnosti bilo da je ličnost pojedinca konzistentna iz situacije u situaciju (Larsen i Buss, 2008), te su vođeni tim vjerovanjem proveli brojna istraživanja kako bi se dokazao i procijenio stupanj utjecaja osobina ličnosti na ponašanje (Epstein i O'Brien, 1985). Jedno od tih istraživanja bilo je i klasično istraživanje Hartshornea i Maya (1928) koji su ispitivali kros-situacijsku konzistentnost osobine poštenja među osnovnoškolcima. Jedan od načina na koji su mjerili dispoziciju poštenja jest da su opažali koliko su djeca varala tijekom igranja različitih igara te koliko su varala tijekom pisanja ispita. U kontekstu spomenute debate od najveće je važnosti bilo njihovo otkriće da je prosječna korelacija, između različitih situacija u kojima se opažalo poštenje djece, bila samo .23. Analiza istraživanja Hartshornea i Maya (1928), ali i mnogih drugih koji su istraživali ulogu ličnosti u ponašanju (npr. Allport i Vernon, 1933; Newcomb, 1929), uvrštena je u knjigu koja je dovela do kulminacije debate o utjecaju situacije i ličnosti na ponašanje, a radi se o knjizi Waltera Mischela (1968) *Ličnost i procjena* (engl. *Personality and Assessment*). Mischel (1968) je, pregledavši različita empirijska istraživanja, zaključio da se nije pokazala dosljednost u ponašanju u različitim situacijama, te da se zato koncept osobina ličnosti kao širokih dispozicija ne može održati. Također je naveo da korelacija između osobina i mjera ponašanja rijetko prelazi vrijednost od .30. Stoga je zaključio da osobine imaju vrlo ograničen utjecaj na ponašanje.

Mischelove kritike osobinskoga pristupa pozitivno su utjecale na pristup istraživača pri proučavanju ponašanja. Tako je Epstein (1979) primijetio da su istraživači često zanemarivali osnovne psihometrijske principe, kao što je računanje prosječne korelacije na jednoj čestici ponašanja. To ih je trebalo upozoriti na ograničenu pouzdanost i na važnost agregiranja više čestica ponašanja. Agregacija je proces zbrajanja ili uprosječivanja nekoliko jednokratnih opažanja, što će rezultirati pouzdanijim mjerama osobina ličnosti nego što bi to pojedinačno opažanje omogućilo. Važnost agregacije (uprosječivanja) Larsen i Buss (2008) odlič-

no opisuju primjerom odabiranja bračnoga partnera. Naime, ako smo odabrali bračnoga partnera, između ostaloga, zbog njegove vesele naravi, to ne podrazumijeva da će naš partner neprestano biti veseo, no ono što je nama važno jest da će tijekom dužega razdoblja biti veseo. Epstein i O'Brien (1985) agregaciju opisuju primjerom gdje se od ekstroverta može očekivati da bude ekstrovertiran većinu vremena, ali bilo bi nerealno očekivati da će netko tko je postigao visoke rezultate na ekstraverziji sutra točno u 14:00 sati potapšati neku osobu po ramenu i ispričati zabavan vic.

Osim utjecaja na osobinski pristup, Mischelova je knjiga pokrenula cijeli val naglašavanja utjecaja situacije na ponašanje osobe. Miller (2017) tako objašnjava važnost situacionističkoga pogleda na ponašanje osobe jednostavnim primjerom: zašto osoba koju smatramo iskrenom ipak ponekad laže, odnosno zašto osoba koja posjeduje karakteristike određene široke dispozicije ličnosti ipak nema konzistentno ponašanje u različitim situacijama? Međutim, situacionizam je kritiziran zbog ignoriranja značajnoga utjecaja osobina ličnosti na ponašanje. Drugim riječima, situacionisti ne zanemaruju u potpunosti ideju postojanja osobina, ali sugeriraju da situacije imaju veći utjecaj na ponašanje od tih osobina.

Milgram je 1963. godine proveo jedno od najutjecajnijih istraživanja u psihologiji. Proučavao je situacijski utjecaj autoriteta i stresa na ponašanje osobe, a samo istraživanje bilo je potaknuto događajima Drugog svjetskog rata, prvenstveno stravičnim djelima nacista. Milgram je nastojao spoznati mogu li takvi zločini proizići iz same ljudske prirode (osobina ličnosti) ili se radi o utjecaju situacije (pokoravanje autoritetu). Eksperiment se odvijao tako da se sudionicima dodijelila uloga „učitelja“ koji je trebao interfonom postavljati pitanja „učeniku“ koji je bio u drugoj sobi te odgovarao pritiskom na gumb. Sudionici nisu znali da je „učenik“ pomoćnik eksperimentatora te da je proces davanja odgovora na zadatke već unaprijed određen. Sudionicima („učiteljima“) je dana uputa da „učenicima“ trebaju zadati elektrošok svaki put kada „učenik“ pogrešno odgovori na postavljeni zadatak, pri čemu se napon elektrošoka svaki put sve više povećava. Bilo je trideset razina šokova koji su se kretali od vrlo slabih do onih kobnih – od 450 volti. Važno je naglasiti da se „učenicima“ nisu zadavali stvarni elektrošokovi, nego su oni glumili reakcije kakve bi izazvali ti šokovi, no „učitelji“ su smatrali da se radi o stvarnome zadavanju strujnih udara. Sudionici („učitelji“) su mogli čuti „učenike“ kako se žale nakon prvih elektrošokova, a tijekom povećavanja voltaže „učenici“ su počeli vrištati te su nakon dvadesetoga šoka utihnuli. Ako bi sudionici u bilo kojemu trenutku pokazali oklijevanje ili sumnju, eksperimentator u bijeloj kuti koji je sjedio pored sudionika naredio bi mu da nastavi zadavati strujne udare. Taj eksperiment rezultirao je time da je 26 od 40 sudionika išlo do samoga kraja sa zadavanjem elektrošokova, dok je svih 40 sudionika nastavilo do najmanje dvadesetoga udara (300 volti). Upravo su ti rezultati izazvali snažnu reakciju javnosti, ali i svijeta znanosti. Činjenica da je eksperiment, da je bio stvaran, više od 50 % sudionika moglo usmrtiti, a 100 % njih uzrokovati teške fizičke posljedice, ne govori toliko o tim osobama i njihovim osobinama ličnosti koliko podupire teoriju o snažnu utjecaju situacije. Zbog toga možemo zaključiti da se obična osoba pod snažnom uputom autoriteta može prikloniti različitu spektru naredbi, čak i onima protivnima

njihovim uvjerenjima, ali i njihovim osobinama ličnosti. Ipak, pokoravanje snažnu autoritetu može u osobe izazvati visok stupanj stresa, što za prosječnu osobu nije svakodnevna situacija. Stoga je važno ispitati utječu li svakodnevnice situacije dominantnije od osobina ličnosti na ponašanje. Ulogu svakodnevnih situacija ispitali su Bateson i suradnici (2006) u jednome terenskom istraživanju. Tijekom deset tjedana u sveučilišnom kafiću bila su ponuđena različita pića (kava, čaj i mlijeko), a pored pića stavljena je „kutija poštenja“ (engl. *honesty box*) iznad koje se nalazio list s predloženim novčanim priložima za svako piće. Ono čime su eksperimentatori manipulirali bio je dizajn na listu s novčanim priložima. Svaki tjedan dizajni su izmjenjivani tako što je jedan tjedan bio prikazan cvijet (kontrolni dizajn), a sljedeći tjedan par očiju. Rezultati su pokazali da su ljudi platili gotovo tri puta više za svoja pića kada je kao dizajn bio prikazan par očiju. Objašnjenje za to značajno veće davanje novčanih priloga jest podsvjesno aktiviranje osjećaja da sudionike netko „gleda“. Ponovno na temelju predloženoga istraživanja možemo govoriti o snažnome utjecaju situacije na ponašanje sudionika.

Zbog istraživanja gore opisanih te drugih njima sličnih (npr. Darley i Latane, 1968. ili Isen i Levin, 1972) rasprava o tome što utječe na ponašanje sve se više polarizirala. S jedne strane imali smo važan utjecaj osobinskoga pristupa, a s druge strane sve više i više istraživanja koja potvrđuju ljudske „slabosti“, odnosno čovjekovo podlijevanje utjecajima situacije bez obzira na njegove osobine ličnosti. S obzirom na to da su obje strane nudile valjane i replikabilne argumente kroz istraživanja, bilo je jasno da je rješenje upravo u sjedinjavanju ideja obaju strana debate.

POKUŠAJ RJEŠENJA RASPRAVE: INTERAKCIONIZAM

Endler i Magnusson (1976) pokušali su ponuditi rješenje ove dugačke rasprave uvodeći ideju interakcijske psihologije s glavnim načelom da je ponašanje multiplikativna funkcija (osobina * situacija). Naglašava se učinak interakcije između osobina ličnosti i situacije, a to bi značilo da učinci osobina ovise o učincima situacije i obrnuto. Rauthmann (2020) objašnjava da to znači da određeni ljudi na određene situacije reaguju drugačije od drugih, odnosno da određene situacije u određenih ljudi izazivaju drugačije ponašanje nego u drugih. Kako bi se podrobnije objasnila razlika između pojedinačnoga utjecaja situacije i osobe na ponašanje te njihove interakcije, uzet ćemo primjer dosade. O'Hanlon (1981) tvrdi da je dosada rezultat dugotrajnog izlaganja monotonoj stimulaciji, a Hebb (1966) navodi da je dosada rezultat nedostatka zanimljivih aktivnosti; drugim riječima, ističe se utjecaj situacije na pojavu dosade. Suprotno tomu, drugi teoretičari ističu osobine osobe kao glavni uzrok dosade. Tako psihoanalitički teoretičari (Fenichel, 1953; Wangh, 1975) tvrde da dosada proizlazi iz pojedinca. Prema tomu, teorije o stanju dosade koje se temelje na utjecaju osobina ličnosti podrazumijevaju da će pojedincu koji posjeduje određene osobine često biti dosadno u različitim situacijama te je stoga pri ispitivanju stanja osobe potrebno usredotočiti se na utjecaj osobina ličnosti. S druge pak strane imamo teorije o stanju dosade koje ističu interakciju između situacije

i osobe. Tako određeni teoretičari (Csikszentmihalyi, 2000; De Chenne, 1988) sugeriraju da dosada nastaje kada stimulacija okoliša (situacija) ne zadovolji optimalnu razinu potrebnoga uzbuđenja pojedinca (osobine ličnosti), sugerirajući time da su i jedinstvena potreba uzbuđenja pojedinca i nemogućnost okoliša da zadovolji tu razinu potrebne kako bi došlo do iskustva dosade. Cilj istraživanja (Mercer-Lynn i sur., 2014) bio je utvrditi je li sklonost dosadi rezultat osobina ličnosti, situacije ili pak njihove interakcije. Uzorak se sastojao od 129 studenata (žene su činile 65 %) koji su prvo rješavali BPS (engl. *Boredom Proneness Scale*), ljestvicu osobina ličnosti koja govori o sklonosti dosadi (Farmer i Sundberg, 1986). Također su rješavali i ZBS skalu (engl. *Boredom Susceptibility Scale*) (Zuckerman i sur., 1978), što je subskala Zuckermanove skale traženja uzbuđenja koja mjeri stupanj toleriranja banalnih situacija (npr. „Dosadi mi gledati ista stara lica“ nasuprot „Volim ugodnu prepoznatljivost prijatelja“). Primijenjena je i BIS/BAS skala razine aktivacije (Carver i White, 1994) koja služi za procjenu dispozicijskoga BIS-a (motivacije pojedinca za izbjegavanje situacije) i BAS-a (motivacija pojedinca za prilaženje određenoj situaciji). Sudionici su zatim podijeljeni u dvije skupine: dosadnu (engl. *boredom group*) i zabavnu (engl. *non-boredom group*). Dosadna situacija pokušala se postići gledanjem dosadnoga filmskog isječka o učenju engleskoga kao drugoga stranog jezika (rečeno im je da zbog tehničkih problema nemaju mogućnost izbora filma). Uz to, rekli su sudionicima da isječak traje 20 minuta, a zapravo je duljina isječka bila 25 minuta. S druge strane, zabavnu situaciju istraživači su pokušali manipulirati gledanjem zabavne scene iz filma (rečeno im je da imaju mogućnost izbora filma) te je film trajao kraće (20 minuta) nego što im je rečeno (25 minuta). Nakon eksperimentalne situacije sudionici su riješili multidimenzionalnu skalu dosade (MSBS) (Fahlman i sur., 2011) kako bi se procijenile razine doživljene dosade. Nalazi istraživanja pokazali su da utjecaj dosadne situacije i izražena sklonost dosadi u pojedina predviđaju stanje dosade. Važno je naglasiti da nije pronađena interakcija između tih dvaju čimbenika, dakle utjecaj dosadne situacije i sklonost dosadi kao osobina ličnosti nezavisno predviđaju stanje dosade. Ipak, interakcija je pronađena između pojedinaca koji su postigli visoke rezultate na dispoziciji BIS-a (motivacija pojedinca za izbjegavanje situacije) i dosadnih situacija. Drugim riječima, pojedinci s izraženijim inhibitornim ponašanjem (osobe koje su osjetljive na kaznu) u situaciji dosade doživljavali su snažnije iskustvo dosade, što ide u prilog tvrdnji da su karakteristike osobe u interakciji s eksperimentalnom situacijom prilikom doživljaja stanja dosade. Jedno od mogućih ograničenja istraživanja jest ispitivanje samo jedne vrste manipulacije dosadom (gledanje video isječaka). Dosada se može postići na različite načine, npr. zahtijevanjem od sudionika da ponavljaju jednostavan zadatak dulje vrijeme (Mercer-Lynn i sur., 2014). Pojedina istraživanja, poput Vodanovicha i Kassa (1990), pokazala su razlike u dosadi među različitim dobnim skupinama i spolovima, gdje su muškarci bili skloniji dosadi nego žene, pogotovo u situacijama ponavljajućih podražaja. Budući da znamo da je u istraživanju Mercer-Lynn i suradnika (2014) bilo 65 % žena, bilo bi korisno i takva saznanja uzeti u obzir u budućim istraživanjima. No kako bi se ispitivale interakcije između osobina ličnosti i situacija,

potrebno je uzeti u obzir nekoliko metodoloških i statističkih pitanja. Tako Sherman i suradnici (2015) naglašavaju kako su potrebni veliki uzorci za pouzdanu procjenu učinaka interakcije osobina i situacije, a u navedenom istraživanju uzorak se sastojao od samo 129 studenata. Također, reprezentativnost i sveobuhvatnost uzorkovanih osoba, osobina ličnosti, situacija i ponašanja može utjecati na to hoće li se i koje interakcije dogoditi. Stoga treba biti vrlo oprezan pri odabiru odgovarajućih varijabli i populacija (Rauthmann, 2020). Jedna od mogućih implikacija dobivenih nalaza jest da postoje dvije različite vrste stanja dosade: jedno uzrokovano situacijom, a drugo zasnovano na osobinama ličnosti osobe koja doživljava stanje dosade (Mercer-Lynn i sur., 2014). No to nije toliko nova ideja u teorijama dosade. Tako je na primjer Neu (1998) primijetio razliku između „endogene“ dosade (tj. one koja je uzrokovana internalno) te „reaktivne“ dosade (tj. dosade koja se javlja kao odgovor na okolinu). Međutim bilo bi pogrešno zaključiti da različiti uzroci dosade dovode do različitih iskustava dosade (Mercer-Lynn i sur., 2014). Dosada je, bilo uzrokovana karakteristikama osobe bilo situacijom ili njihovom interakcijom, još uvijek jednako doživljeno stanje dosade kao osjećaj praznine, nemira ili gubitka vremena.

KORISNE POSLJEDICE RASPRAVE:

MODELI I PRISTUPI ZA INTERPRETACIJU PONAŠANJA

Tradicionalni modeli podrazumijevaju dva utjecaja na ponašanje – situaciju i osobine ličnosti, te se podrazumijeva da su ta dva utjecaja funkcionalno jednaka. Dispozicije ličnosti i situacije podjednako utječu na ponašanje, pa ako jedna utječe više (npr. veći je utjecaj situacije na ponašanje), druga će utjecati manje (npr. slabiji je utjecaj osobina ličnosti). Rauthman (2020) naglašava kako pojam interakcije između osobina ličnosti i situacije često zna biti konceptualno nejasan jer nije precizno određeno što interakcija znači i kako ju interpretirati.

Mischel i Shoda (1995) kao rješenje predlažu provjerljivi teoretski model koji naglašava višestruku određenost ponašanja. Taj pristup izravno uključuje situaciju u koncept osobine. Radi se o CAPS-u (engl. *Cognitive Affective Personality System*), modelu koji pretpostavlja da pojedinci posjeduju različite osobine ličnosti i suočavaju se s nizom situacija u vlastitome životu, a njihov odabir ponašanja ovisit će o tome koje se kognitivno-afektivne jedinice aktiviraju. Kognitivno-afektivne jedinice (engl. *cognitive-affective units*, CAU) ključne su komponente CAPS-a te predstavljaju kodove (načine na koje se postojeće ili nove informacije pohranjuju u umu), očekivanja i uvjerenja (ono što su pojedinci internalizirali i vjeruju o sebi i svojoj okolini), afekte (osjećaje i emocije koje utječu na ponašanje i kognicije u različitim situacijama), ciljeve (ishode kojima su pojedinci motivirani te prema kojima teže) te sposobnosti i samoregulacijske planove (radnje u kojima pojedinci imaju sposobnost sudjelovati i pristupi koje ljudi poduzimaju kako bi došli do željenih ishoda). Balakrishnan (2020) navodi kako je taj model obratio potrebnu pažnju na interakciju situacije i osobina ličnosti jer pretpostavlja

da osobine ličnosti, kao i vanjske situacije, oblikuju aktivaciju CAU-a i predviđaju ponašanje. Taj model također pojašnjava ograničenje osobinskoga pristupa, a radi se o stabilnosti osobina ličnosti (tj. varijabilno ponašanje u različitim situacijama razumije se kao suprotnost ideji o stabilnosti osobnosti). CAPS (Mischel i Shoda, 1995) tu varijabilnost objašnjava obrascima „ako - onda“ (engl. *If...then...*) koji se razlikuju na temelju CAU-a aktiviranoga u različitim situacijama. Primjerice, to bi značilo da ako osoba vidi žuto svjetlo na semaforu, onda osoba staje, što je rezultat aktiviranja CAU-a (npr. očekivanja i uvjerenja kako žuto svjetlo za tu osobu predstavlja internalizirano uvjerenje da se staje na žuto svjetlo), no ako osoba kasni na posao, onda će proći kroz žuto svjetlo na semaforu (drugačija situacija podrazumijeva drugačiji odgovor u ponašanju), te će osoba u većini slučajeva na istu situaciju reagirati istim obrascem ponašanja, što ukazuje na stabilnost ličnosti.

JE LI POTREBNA RASPRAVA?

Hogan (2009) navodi kako je situacije gotovo pa i nemoguće validirati, pa samim time i cijela rasprava gubi smisao. Kao što je već istaknuto, situacije ovise o interpretaciji pojedinca, a interpretacija pojedinca funkcija je osobina ličnosti pojedinca, što upućuje na cirkularnost, odnosno da su situacije definirane osobinama ličnosti. Sam Allport (1937) predlaže da osobine ličnosti utječu na to kako će ljudi percipirati situacije, no isto tako naglašava da kultura utječe na osobnost. Postoji li uopće onda utjecaj situacije ili je situacija samo produkt osobina ličnosti pojedinca?

Jonason i Sherman (2020) proveli su istraživanje ispitujući povezanost osobina ličnosti *Velikih pet* (ekstraverzija, neuroticizam, otvorenost, savjesnost i ugodnost) i *mračne trijade* (narcizam, psihopatija i makijavelizam) s individualnim razlikama u percipiranju situacije. Uzorak se sastojao od 237 sudionika u dobi od 18 do 69 godina. Za ispitivanje osobina ličnosti (narcizma, psihopatije i makijavelizma) koristio se inventar ličnosti *Short Dark Triad* (Jones i Paulhus, 2014), a za mjerenje individualnih razlika u osobinama ličnosti *Velikih pet* koristio se *International Personality Item Pool* (Donnellan i sur., 2006). Za mjerenje individualnih razlika u percepciji situacija koristilo se „Situacijskih osam“ dimenzija, poznatih kao *DIAMONDS*: dužnost (*Duty*), intelekt (*Intellect*), poteškoće (*Adversity*), želja za partnerstvom (*Mating*), pozitivnost (*Positivity*), negativnost (*Negativity*), obmana (*Deception*) i socijalnost (*Sociality*) (Rauthmann i Sherman, 2016). „Situacijskih osam“ jest taksonomija koja se koristi za kategoriziranje različitih situacija. Kako bi se stimulirale situacije, sudionicima su prikazane slike bara, učionice i ureda. Slučajnim rasporedom dodijeljene su im situacije te su bili upućeni da pogledaju sliku i zamisle da su u tome trenutku na tome mjestu. Zatim su bili upitani koliko se slažu da ponuđene izjave opisuju njihove osjećaje dok se nalaze u zamišljenoj situaciji. Između ostaloga, nalazi su pokazali da su osobe s rezultatima visokoga neuroticizma sklone interpretiranju situacija koje ne sadrže očitu opasnost kao mjesta sukoba (visoki rezultati na stavkama *poteškoće*, *negativnost* i *obmana*). U osoba koje su postigle visoke rezultate na ugodnosti i ekstraverziji naglašeno

je percipiranje situacija kao mogućnosti socijalnoga pristupa (visoki rezultati na stavki *pozitivnost*), dok su ljudi koji su ostvarili visoke rezultate na savjesnosti i otvorenosti percipirali situacije kao sigurne (niski rezultati na stavki *poteškoće*). Osobe koje su ostvarivale visoke rezultate na stavki *želja za partnerstvom* imale su više rezultate na osobinama *mračne trijade* te je zanimljivo da su psihopatija i narcizam bili povezani s viđenjem situacija na pozitivniji način. Autori (Jonason i Sherman, 2020) naglašavaju da je, iako ovaj rad može potaknuti zaključivanje da su osobine ono na temelju čega opažamo svijet, ispravnije razmišljati da su naše percepcije dio naše osobnosti. Drugim riječima, kako percipiramo našu okolinu, odraz je naših osobina ličnosti, što nipošto ne isključuje objektivnu mjerljivost situacija. Tako će, na primjer, visoka temperatura većinu pojedinaca bez obzira na njihove osobine ličnosti potaknuti da se na određeni način zaštite od nje (prozračnija odjeća, traženje hlada, osvježavajuća pića itd.).

PRIJEDLOG RJEŠENJA RASPRAVE

Mischel (2009) ističe da ciljevi njegove knjige (1968) nisu bili isključivo identifikacija problema i ograničenja u vezi s metodologijom i teorijskim pretpostavkama u psihologiji ličnosti već i naglašavanje ideje o važnosti pronalaženja konzistentnosti u ponašanju u različitim situacijama. Prema Mischelu (2009), pronalaženje konzistentnosti uvelike bi se olakšalo kada bi se u obzir uzeli i drugi čimbenici osim osobina ličnosti. Bez obzira na ciljeve, Mischelova knjiga pojednostavila je raspravu o tome što utječe na ponašanje. S obzirom na to da su autori poput Mischela dovodili u pitanje postojanje osobina ličnosti uopće i vrijednost njihova istraživanja, Fleeson i Nofhle (2009) pokušali su pružiti rješenje upravo uzimajući u obzir važnost konzistentnosti. Tako naglašavaju da dosljednost nije samo nužna za postojanje osobina ličnosti nego je i dovoljna; ako postoje određene individualne razlike u ponašanju koje se ponavljaju iz situacije u situaciju, onda postoje i osobine ličnosti (Fleeson i Nofhle, 2009, str. 151).

Endler i Magnusson (1976) predložili su rješenje rasprave pomoću interakcionizma, odnosno interakcije između osobina ličnosti i situacije koja predviđa velik postotak varijance u ponašanju pojedinca. Mnogi autori tako priznaju da su situacijske korelacije često vrlo niske, no osobine slabo predviđaju ponašanje u pojedinačnim situacijama. Agregati ponašanja, s druge strane, vrlo su dosljedni te ukazuju na postojanje osobina (Epstein, 1979).

Fleeson i Nofhle (2009) navode da su osobinski i situacionistički pristupi raspravi, iako naizgled suprotstavljeni, zapravo vrlo slični. Obje strane priznaju da su prosječna ponašanja dosljedna, što upućuje na postojanje širokih dispozicija ličnosti, a pojedinačna ponašanja manje dosljedna. To sintetičko rješenje – da postoji nekoliko vrsta dosljednosti – uzima u obzir valjane točke obaju strana rasprave te tako čini nepotrebnim njihovo natjecanje o tome čije je stajalište ispravno. Ponašanje je na određeni način dosljedno, a opet s druge strane i nedosljedno, što ne osporava stajalište ni jednoga pristupa (Fleeson i Nofhle, 2009). Odličan primjer za takvu konceptualizaciju osobina koje objašnjavaju dosljednost ponašanja na agregatnoj razini, ali i nedosljednost ponašan-

ja na razini pojedinačnoga ponašanja, jest već spomenuti CAPS model Mischela i Shode (1995). Naime, prema CAPS-u, pojedinci mijenjaju ponašanje kao reakciju na situacije, što govori o nedosljednosti ponašanja s obzirom na to da promjena situacije dovodi do promjene ponašanja. S druge strane, ponašanje se opisuje kao dosljedno jer će pojedinac često reagirati na istu situaciju istim obrascem ponašanja.

ZAKLJUČAK

Precizno predviđanje pojedinačnoga ponašanja zadatak je na kojemu će znanost još dugo raditi. Na temelju ove rasprave može se zaključiti da za neka pitanja nije moguće brzo doći do konačnoga rješenja, štoviše, mali i strpljivi koraci prije će rezultirati uspjehom. Započevši s Allportom (1937), tradicionalno je vjerovanje psihologa ličnosti bilo da je ličnost pojedinca konzistentna iz situacije u situaciju. Ipak, Mischelova knjiga (1968) potiče tadašnje znanstvenike na preispitivanje što uistinu utječe na ponašanje, te tako skreće potrebnu pozornost na utjecaj situacije na ponašanje. Tek će konsenzus o interpretaciji dosljednih obrazaca ponašanja omogućiti raspravu o njima. Najbliže je tomu definiranje ljudskoga ponašanja pomoću interakcionizma situacije i osobina ličnosti, a upravo se modeli poput CAPS-a usmjeravaju na preciznije definiranje pojma interakcionizma. Jasna interpretacija i klasifikacija dosljednih obrazaca ponašanja te njihovo povezivanje s osobinama ličnosti i situacijama u kojima se pojedinac nalazi jesu koraci na koje bi trebalo usmjeriti pažnju i resurse.

LITERATURA

Allport, G. W. (1937). *Personality: A psychological interpretation*. Holt.

Allport, G. W. i Vernon, P. E. (1933). *Studies in expressive movement*. Macmillan Co. <https://doi.org/10.1037/11566-000>

Balakrishnan, A. (2020). Walter Mischel. *The Wiley Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, 89-93. <https://doi.org/10.1002/9781118970843.ch16>

Bateson, M., Nettle, D. i Roberts, G. (2006). Cues of being watched enhance cooperation in a real-world setting. *Biology Letters*, 2(3), 412-414. <https://doi.org/10.1098/rsbl.2006.0509>

Carver, C. i White, T. (1994). Behavioral inhibition, behavioral activation, and affective responses to impending reward and punishment: The BIS/BAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(2), 319-333. <https://doi.org/10.1037/t00751-000>

Csikszentmihalyi, M. (2000). *Beyond boredom and anxiety*. Jossey-Bass.

Darley, J. M. i Latane, B. (1968). Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8(4), 377-383. <https://doi.org/10.1037/h0025589>

De Chenne, T. K. (1988). Boredom as a clinical issue. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 25(1), 71-81. <https://doi.org/10.1037/h0085325>

Donnellan, M. B., Oswald, F. L., Baird, B. M. i Lucas, R. E. (2006). The mini-IPIP scales: Tiny-yet-effective measures of the Big Five Factors of Personality. *Psychological Assessment*, 18, 192-203. <https://doi.org/10.1037/t01795-000>

Endler, N. S. i Magnusson, D. (1976). Toward an interactional psychology of personality. *Psychological Bulletin*, 83(5), 956-974. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.83.5.956>

- Epstein, S. (1979). The stability of behavior: I. on predicting most of the people much of the time. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(7), 1097-1126. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.37.7.1097>
- Epstein, S. i O'Brien, E. J. (1985). The person-situation debate in historical and current perspective. *Psychological Bulletin*, 98(3), 513-537. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.3.513>
- Fahlman, S. A., Mercer-Lynn, K. B., Flora, D. B. i Eastwood, J. D. (2011). Development and validation of the multidimensional state boredom scale. *Assessment*, 20(1), 68-85. <https://doi.org/10.1177/1073191111421303>
- Farmer, R. i Sundberg, N. D. (1986). Boredom proneness: the development and correlates of a new scale. *Journal of Personality Assessment*, 50(1), 4-17. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5001_2
- Feeney, M. G. (2020). Gordon Allport. *The Wiley Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, 1-9. <https://doi.org/10.1002/9781118970843.ch1>
- Fenichel, O. (1953). On the psychology of boredom. *The collected papers of Otto Fenichel* (1), 292-302.
- Fleeson, W. i Nofhle, E. E. (2009). In favor of the synthetic resolution to the person-situation debate. *Journal of Research in Personality*, 43(2), 150-154. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.02.008>
- Hartshorne, H. i May, M. A. (1928). *Studies in the nature of character. Studies in deceit (Vol. I)*. Macmillan.
- Hebb, D. O. (1966). Psychology and the scientific method. *A Textbook of Psychology*, 255-266. <https://doi.org/10.1037/14200-013>
- Hogan, R. (2009). Much ado about nothing: The person-situation debate. *Journal of Research in Personality*, 43(2), 249. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.01.022>
- Isen, A. M. i Levin, P. F. (1972). Effect of feeling good on helping: Cookies and kindness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 21(3), 384-388. <https://doi.org/10.1037/h0032317>
- Jonason, P. K. i Sherman, R. A. (2020). Personality and the perception of situations: The big five and dark triad traits. *Personality and Individual Differences*, 163, 110081. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110081>
- Jones, D. N. i Paulhus, D. L. (2014). Introducing the Short Dark Triad (SD3): A brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21, 28-41. <https://doi.org/10.1037/t34134-000>
- Larsen, R. J. i Buss, D. M. (2008). *Psihologija ličnosti*. Naklada Slap.
- Mercer-Lynn, K. B., Bar, R. J. i Eastwood, J. D. (2014). Causes of boredom: The person, the situation, or both? *Personality and Individual Differences*, 56, 122-126. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.08.034>
- Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(4), 371-378. <https://doi.org/10.1037/h0040525>
- Miller, C. B. (2017). Situationism. *International Encyclopedia of Ethics*, 1-12. <https://doi.org/10.1002/9781444367072.wbiee840>
- Mischel, W. (1968). *Personality and assessment*. John Wiley & Sons Inc.
- Mischel, W. (2009). From personality and assessment (1968) to Personality Science, 2009. *Journal of Research in Personality*, 43(2), 282-290. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2008.12.037>
- Mischel, W. i Shoda, Y. (1995). A cognitive-affective system theory of personality: Reconceptualizing situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structure. *Psychological Review*, 102(2), 246-268. <https://doi.org/10.1037/0033-295x.102.2.246>
- Neu, J. (1998). Boring from within: Endogenous versus reactive boredom. U W. F. Flack, Jr. i J. D. Laird (Ur.), *Series in affective science. Emotions in psychopathology: Theory and research (str. 158-170)*. Oxford University Press.
- Newcomb, T. M. (1929). The consistency of certain extrovert-introvert behavior patterns in 51 problem boys. *Teachers College Contributions to Education*, 382, 123.
- O'Hanlon, J. F. (1981). Boredom: Practical consequences and a theory. *Acta Psychologica*, 49(1), 53-82. [https://doi.org/10.1016/0001-6918\(81\)90033-0](https://doi.org/10.1016/0001-6918(81)90033-0)
- Rauthmann, J. F. (2020). Person-Situation Interactions. *The Wiley Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, 31-35. <https://doi.org/10.1002/9781118970843.ch75>
- Rauthmann, J. F. i Sherman, R. A. (2016). Situational Eight DIAMONDS Ultra-Brief Scales. *PsycTests Dataset*. <https://doi.org/10.1037/t51791-000>
- Sherman, R. A., Rauthmann, J. F., Brown, N. A., Serfass, D. G. i Jones, A. B. (2015). The independent effects of personality and situations on real-time expressions of behavior and emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109(5), 872-888. <https://doi.org/10.1037/pspp0000036>
- Vodanovich, S. J. i Kass, S. J. (1990). Age and gender differences in boredom proneness. *Journal of Social Behavior & Personality*, 5(4), 297-307.
- Wangh, M. (1975). Boredom in psychoanalytic perspective. *Sociological Research*, 42, 538-550.

Zuckerman, M., Eysenck, S. B. i Eysenck, H. J. (1978).
Sensation seeking in England and America: Cross-
cultural, age, and sex comparisons. *Journal of Consulting
and Clinical Psychology*, 46(1), 139-149. [https://doi.
org/10.1037/0022-006x.46.1.139](https://doi.org/10.1037/0022-006x.46.1.139)